

Шірінян Л.В.,

кандидат економічних наук,
докторант Науково-дослідного
фінансового інституту
ДННУ “Академія фінансового управління”

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Запропоновано уніфіковану методику комплексної оцінки конкурентного середовища, яка базується на дослідженні показників стану страхового ринку з урахуванням галузевої спеціалізації страховиків і регіональних аспектів страхування. Здійснено порівняння даних і кількісних індексів вітчизняного страхового ринку з відповідними показниками інших країн світу, запропоновано нові характеристики конкурентоспроможності.

The author offers the unified methodology of complex estimation of competition environment based on investigation of indexes of the insurance market. The methodology takes into account sectional specialization of insurers and regional aspects of insurance. The comparison of data and quantitative indexes of domestic insurance market with the corresponding indexes of other countries of the world is done. Also new quantitative characteristics of competitiveness are suggested.

Ключові слова: конкурентоспроможність, страховий ринок, показники ринку, конкуренція.

Сучасний стан українського страхового ринку свідчить про номінальне зростання показників діяльності страховиків, проте детальніший аналіз показує, що потенціал страхування у функціонуванні вітчизняної фінансової системи залишається недостатньо реалізованим. За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на страховому ринку основну частину валових страхових премій — 90,3 % акумулюють перші 100 страховиків, які здійснюють страхування інше, ніж страхування життя (“non-life”), з усіх 378 страховиків “non-life” та 95,2 % — 20 страховиків, які здійснюють страхування життя (“life”) з усіх 72 страховиків “life”. Отже, виникає запитання: яка кількість страховиків має бути на ринку? Подібне питання є актуальним не лише для України. Наведені дані свідчать про наявність проблем щодо кількості страховиків і оптимального розподілу ринку серед учасників, а також необхідність дослідження й аналізу конкурентоспроможності ринку страхових послуг. Актуальними є також питання консолідації страхового ринку й визначення оптимального рівня конкуренції і структури ринку, адекватного оцінюванню його конкурентного стану й динаміки уповноваженими органами країни.

На жаль, сьогодні доводиться констатувати неефективність системи моніторингу вітчизняного страхового ринку Антимонопольним комітетом України та аналізу даних щодо ефективності контролю недобросовісної конкуренції, відсутність

офіційно унормованої методології оцінки конкурентного середовища¹. Все це негативно позначається на діяльності вітчизняних страховиків. Така ситуація притаманна не лише страховій галузі, а й усьому фінансовому сектору держави.

Нині питання комплексної оцінки рівня конкурентоспроможності на світових страхових ринках, що розвиваються, є недостатньо дослідженими. Аналізу й розробці окремих аспектів цієї наукової проблеми у вітчизняній літературі присвячено праці О.О. Гаманкової, Л.В. Нечипорук, Т.В. Цихан, Я.П. Шумелди, з-поміж зарубіжних можна виділити дослідження спеціалістів фінансового сектору Світового банку під керівництвом К. Торборна (C. Thorburn)² зі статистичним аналізом для 100 країн із перехідною економікою, а також дослідження групи Г. Мурата (G. Murat)³.

Не заперечуючи значущості результатів досліджень, водночас можна констатувати відсутність загальноприйнятого системного підходу й відповідних розробок для страхового ринку України. З метою реалізації ефективної стратегії взаємодії суб'єктів на ринку страхових послуг, а також посилення підтримки й захисту економічної конкуренції, підвищення ефективності захисту суспільства від негативних наслідків, які можуть породжувати обмеження конкуренції, необхідно розробити сучасні методи оцінки конкурентоспроможності страхового ринку й надати практичні рекомендації щодо можливого запровадження у країні уніфікованої методології.

Метою статті є розробка науково-обґрунтованої методики комплексної оцінки конкурентного середовища на вітчизняному ринку страхових послуг для використання Антимонопольним комітетом і Держфінпослуг України. Це обумовлено необхідністю запровадження наукових підходів на ринку фінансових послуг, ефективної системи моніторингу вітчизняного ринку, контролю й системності дій уповноважених органів та якісного розвитку українського страхового ринку.

Як показує вітчизняний досвід, пряме запровадження зарубіжних ринкових механізмів в умовах перехідної економіки не завжди забезпечує очікувані результати. Це й зумовило спробу віднайти механізми розв'язання проблеми й запропонувати власне рішення.

На думку автора, уніфікована методика комплексної оцінки конкурентного середовища на ринку страхових послуг України має будуватися на системі кількісних оцінок і критеріїв, що включають такі етапи:

- аналіз меж і масштабів ринку страхових послуг;

¹ Офіційний сайт Рахункової палати України. — <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/control/main/uk/publish/article/47888>.

² *Thorburn C.* Insurers: Too Many, Too Few, or “Just Right”? Initial Observations on a Cross-Country Dataset of Concentration and Competition Measures // Policy Research Working Paper 4578. — World Bank, 2008. — 23 p.

³ *Murat G., Roger S., Tonkin R.S. and Jüttner D.J.* Competition in the General Insurance Industry // Zeitschrift für die Gesamte Versicherungswissenschaft. — 2002. — Vol. 91, № 3. — P. 453—481.

- визначення щільності й компактності страховиків на ринку;
- аналіз відкритості ринку страхових послуг;
- дослідження ємності й важливості страхових послуг на ринку;
- розрахунок щільності страхових премій і питомої страхової премії на ринку;
- аналіз монопольного положення страховиків на ринку;
- аналіз рівня конкуренції страховиків на ринку;
- інтегрована оцінка конкурентоспроможності ринку;
- дослідження ступеня насичення ринку;
- виявлення бар'єрів входження на страховий ринок і виходу з нього;
- визначення меж капіталізації страховиків.

Порівняльний аналіз конкурентного середовища вітчизняного страхового ринку з відповідними показниками інших країн дає змогу визначити місце України у світовому розподілі.

Територіальний аспект і масштаби страхування. У багатьох країнах світу найвпливовішими страховиками є ті, що мають найкращі результати діяльності й найбільші обсяги надання послуг. Так, на кінець 2009 р. вони мають капітал співрозмірний із ВВП України, зокрема: AIG (США) — 146,7 % ВВП, AXA Group (Франція) — 56,3 % ВВП, Allianz Worldwide (Німеччина) — 55,9 % ВВП.

Розподіл світового ринку страхових послуг виглядає таким чином: Америка — 34,9 %, Європа — 41,4 %, Азія — 20,7 %, Африка — 1,5 %, Океанія — 1,6 %. Розподіл за країнами-лідерами є таким: США — 30 % світових страхових премій, Великобританія — 11,4 %, Японія — 10 %, Німеччина — 7 %, Франція — 5 %, Італія — 3 %, Канада — 3 %⁴.

За нашими розрахунками на ринку України загальний обсяг страхових послуг в останньому десятилітті за зібраними преміями становив 0,06 % світових обсягів і був у 400 разів меншим, ніж у США, у 60 разів меншим, ніж у Німеччині, у 50 разів меншим, ніж у Франції, та у 15 разів меншим, ніж у Росії.

Щільність страховиків. Під щільністю страховиків на ринку ми розуміємо співвідношення кількості компаній і чисельності населення. Чим більшою є щільність, тим більшу чисельність населення може бути забезпечено страховим захистом. Середні значення щільності є такими: Великобританія — 1:72 500, Франція — 1:131 000, Німеччина — 1:125 000, Японія — 1:2 млн, Китай — 1:12 млн, Росія — 1:178 000, Казахстан — 1:390 000, Вірменія — 1:249 000, Україна — 1:102 500⁵. Як бачимо, щільність страхових компаній на вітчизняному ринку є невисокою (одна компанія на приблизно 100 тис. осіб населення), водночас достатньою для здійснення страхування й може бути співрозмірною з відповідним показником у країнах-лідерах.

⁴ World insurance in 2009 // Swiss Re: Sigma. — 2010. — Vol. 2.

⁵ Розрахунки автора на підставі: Statistical Yearbook of German Insurance Industry 2010. The German Insurance Industry // Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft e.V. (GDV). — Wolgast M and Theis Anja (eds). — 2011. — 128 p.

У 2009 р. на регіональних (обласних) ринках України було 2849 структурних підрозділів (у тому числі 1603 філій)⁶. Середня щільність філій у регіонах дорівнювала 1:27 047. Отже, за умови рівномірного географічного розташування філій у середньому на 30 тис. потенційних страхувальників припадає одна філія. Найбільша щільність філій була у Волинській, Чернігівській і Чернівецькій областях, найменша — у Одеській, Донецькій і Харківській областях. Таким чином, із позицій конкуренції всередині країни можна стверджувати, що більшість регіонів країни поки є ненасиченими й можуть мати більшу щільність страховиків, ніж є на сьогодні.

Відкритість ринку розраховується як частка загального обсягу імпорту страхової послуги з територій інших ринків або країн до загального обсягу досліджуваного страхового ринку:

$$\phi = \frac{Q_{\text{ім}}}{\text{СП}_{30}} \cdot 100\%, \quad (1)$$

де ϕ — ступінь відкритості ринку страхових послуг, %;

$Q_{\text{ім}}$ — загальний обсяг ввезення послуги з територій інших країн;

СП_{30} — загальний обсяг страхових премій на страховому ринку певної країни⁷.

Якщо $\phi < 10\%$, то ринок вважається ізольованим. Ступінь відкритості страхового ринку України за даними поточного рахунку платіжного балансу 2009 р. Національного банку становив: $\phi = 4,1\%$ при $Q_{\text{ім}} = 107$ млн дол. США, $\text{СП}_{30} = 20\,442,1$ млн грн⁸. Таким чином, поки що доводиться констатувати ізольованість вітчизняного страхового ринку.

Ємність і важливість послуг розраховують як частку загального обсягу страхового ринку щодо загального ВВП країни:

$$\eta = \frac{\text{СП}_{30}}{\text{ВВП}} \cdot 100\%, \quad (2)$$

Для показника ємності також застосовують термін “ступінь проникнення” (від англ. — *penetration*). Наведемо для порівняння значення ємності страхування світових ринків: найвища ємність була в Південній Африці — 16 %, найменша — у Латинській Америці — 2,4 %. Частка страхових премій у світовому ВВП за останні п'ять років становила 7,5 %, причому середній щорічний ріст реального ВВП світу спостерігається на рівні 3,5 %⁹.

Згідно з даними вітчизняного страхового ринку за 2009 р. ВВП становив 914 720 млн грн, ємність послуг η — 2,23 %. Як бачимо, рівень ємності страхових послуг є невисоким, що свідчить про невикористаний потенціал для розвитку страхування у країні.

⁶ <http://forinsurer.com/files/file00334.pdf>.

⁷ Нечипорук Л.В. Теорія та практика страхового ринку в Україні: Моногр. — Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. — 300 с.

⁸ Офіційний сайт Національного банку України. — <http://www.bank.gov.ua>.

⁹ Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. — <http://www.dfp.gov.ua>.

Враховуючи важливу соціально-економічну функцію страхування, розрахуємо частку страхових платежів за особистим страхуванням. У результаті отримаємо, що в Україні страхування життя становить усього 4–5 % загальних обсягів страхування, тоді як у Західній Європі та США цей вид послуг займає близько 60 %, у Японії — 75 %, у Великобританії — 70 %, в Угорщині — 55 %, у Китаї — 63,7 %, у Німеччині — 37 %, у Болгарії — 34 %, у Мексиці — 43 %, у Казахстані — 7 %, у Білорусі — 5 %, загалом у світі — 58,3 %. Отже, це підтверджує висновок про нерозвиненість особистого страхування в Україні.

Щільність страхових премій. Рівень розвитку страхового ринку визначають із допомогою величини премій, розрахованої за одну особу населення або на одного страховика. Обидва названі індекси є найбільш використовуваними при аналізі страхового ринку. Чим більшим є значення цього показника, тим розвиненішим є страховий ринок.

У першому випадку відповідне значення є щільністю страхових премій і обчислюється за формулою:

$$\alpha = \frac{СП_{зо}}{N_{нас}}, \quad (3)$$

де $N_{нас}$ — чисельність населення країни.

За даними 2009 р. отримуємо значення щільності (α): Україна — 10 євро, Франція — 3000 євро, Німеччина — 2000 євро. Дані свідчать, що страховим захистом в Україні користуються набагато менше, ніж у розвинених державах Європи.

Другим показником є питома премія на одного страховика (β):

$$\beta = \frac{СП_{зо}}{N}, \quad (4)$$

де N — кількість страховиків країни.

За статистичними даними питома премія на одного страховика становить: в Україні — 5 млн євро, у Франції — 270 млн, у Німеччині — 250 млн євро. Отже, і за цим показником Україна значно відстає від розвинутих країн Європи.

Ступінь монополізації. Для аналізу монопольного становища страховиків на ринку розрахунки здійснюються з допомогою частки суб'єктів господарювання. Зазвичай використовують коефіцієнт концентрації CR , який визначають для перших трьох, чотирьох, п'яти, перших 10 і 20 найпотужніших страховиків ринку.

Антимонопольне законодавство України визначає монопольним стан на ринку страхових послуг, коли: частка одного страховика перевищує 35 % — $CR_1 \geq 35\%$; частка трьох страховиків перевищує 50 % — $CR_3 \geq 50\%$; частка чотирьох страховиків перевищує 70 % — $CR_4 \geq 70\%$ ¹⁰. Законодавство Євросоюзу визначає монопольне становище на ринку за іншими критеріями¹¹.

¹⁰ Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III (зі змінами й доповненнями) // Голос України. — 2001. — № 37. — 27 лют.

¹¹ Competition handbooks: EU Competition Law: Rules Applicable to Merger Control — Situation as at 1 April 2010 // Luxembourg, Official Publications of the European Union Brussels, 2010. — 345 p.

Розраховані коефіцієнти концентрації страхового ринку України за 2005—2009 рр. наведено в табл. 1. Оприлюднені офіційні дані уповноважених органів відповідних країн за 2009 р. дають змогу отримати такі значення: в Японії — $CR_3 = 8\%$; у Латвії — $CR_1 = 24,1\%$, $CR_3 = 48\%$, $CR_4 = 54\%$, $CR_5 = 60\%$, у Казахстані — $CR_1 = 17,23\%$, $CR_5 = 43,46\%$.

Таблиця 1. Коефіцієнти концентрації страхового ринку за 2005—2009 рр., %

Рік	Страховання інше, ніж страхування життя (“non-life”)						Страховання життя (“life”)					
	CR_1	CR_3	CR_4	CR_5	CR_{10}	CR_{20}	CR_1	CR_3	CR_4	CR_5	CR_{10}	CR_{20}
2005	5,4	12,5	14,3	16,4	24,3	34,8	21,9	52,1	61,5	70,4	91,2	96,7
2006	4,6	11,5	14,2	16,7	25,1	37,1	24,8	58,5	66,1	72,5	90,1	95,8
2007	4,4	12,6	15,7	18,6	28,3	41,2	23,9	52,1	48,7	53,7	69,1	77,1
2008	4,4	10,5	13,3	15,6	29,3	37,4	23,1	51,2	62,3	64,1	79,8	87,2
2009	3,7	11,2	12,7	16,9	29,3	49,0	21,2	54,3	60,1	64,2	80,9	95,2

Досить цікавою виявилася усереднена оцінка експертів Світового банку для 100 країн із перехідною економікою: для страхування “non-life”: $CR_3 = 49,3\%$, $CR_5 = 62,5\%$; для страхування “life”: $CR_3 = 61,6\%$, $CR_5 = 74,9\%$ ¹². Такі дані свідчать про те, що проблема високої концентрації притаманна не лише Україні. Отже, маємо високонцентрований (майже монопольний) стан ринку страхових послуг життя й наявність конкуренції на ринку страхування “non-life”. Із табл. 1 видно, що для страхування “life” збільшення кількості страховиків у розрахунку показника концентрації CR_m на 10 мало змінює саме значення CR_{m+1} для $m \geq 10$, що демонструє низький рівень впливу таких страховиків.

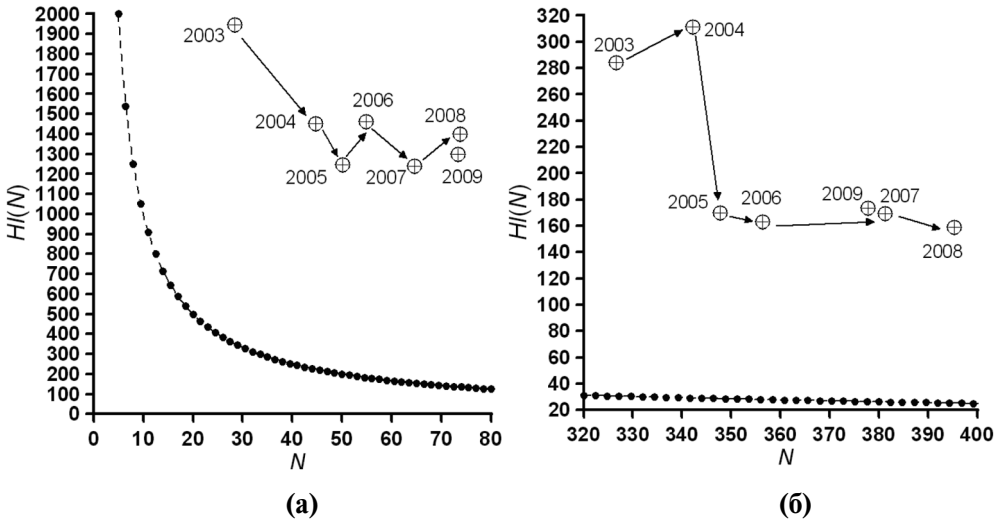
Конкуренцеспроможність. Коефіцієнт концентрації CR має істотний недолік — він характеризує не всіх страховиків на ринку, а лише перших найбільших. Останнім часом в Україні почали використовувати показник Герфіндаля HI , або індекс Герфіндаля — Гіршмана. Мінімум індексу HI досягається тоді, коли компанії мають однакову частку на ринку:

$$HI = \frac{10000}{N}. \quad (5)$$

Розрахунки показника Герфіндаля HI за валовими страховими преміями на страховому ринку за 2003—2009 рр. дають такі значення: для страхування “life” — $HI = 1350$; для страхування “non-life” — $HI = 175$ (рис. 1).

Із формули (8) оптимальної залежності HI від кількості учасників ринку впливає, що для 72 страховиків, які здійснюють страхування “life”, рівномірним розподілом було б значення $HI = 140$ (рис. 1а). Аналогічно, для 378 страховиків, які здійснюють страхування “non-life”, оптимальний показник Герфіндаля повинен бути близько 30 (рис. 1б). Тож доходимо висновку, що в Україні маємо випадки досить високих індексів Герфіндаля — Гіршмана, котрі мають перебувати під контролем органів державного нагляду.

¹² Thorburn С. Зазнач. праця.

Умовні позначення: символи “•” показують функцію Герфіндаля — Гіршмана $HI = 10\,000/N$ для рівномірно розподіленого страхового ринку; стрілки показують напрямки змін показника HI та кількості страховиків N у 2003—2009 рр.

Рис. 1. Індекс Герфіндаля — Гіршмана вітчизняного ринку страхування за 2003 — 2009 рр. (символи “⊕”): (а) — страхування життя (“life”); (б) — страхування інше, ніж страхування життя (“non-life”)

Інтегрована оцінка конкурентоспроможності. В умовах конкуренції на ринку значення показників концентрації й конкурентоспроможності повинні наближатися до мінімуму. Саме тому для спрощеної оцінки стану конкурентоспроможності ринку страхування нами запропоновано інтегрований показник, що враховує одночасно поведінку двох показників — CR_4 і HI :

$$IC = \sqrt{CR_4 \cdot HI}. \quad (6)$$

Такий коефіцієнт повинен застосовуватися для ринків із великою кількістю учасників (він має сенс для ринків, де кількість учасників більша за п’ять). Залежно від інтервалу значень показників CR_4 та індексу HI можна класифікувати страховий ринок як монопольний або конкурентоспроможний і запропонувати п’ять рівнів фактичного стану конкурентоспроможності (табл. 2).

Для рівномірно розподіленого ринку інтегрований показник конкурентоспроможності визначається за такою залежністю:

$$IC = \frac{2000}{N}. \quad (7)$$

Розрахунок інтегрованого показника конкурентоспроможності ринку страхування України за наявними статистичними даними дає такі результати: $IC \approx 50$ — для ринку страхування “non-life”; $IC \approx 280$ — для ринку страхування “life”. Отже,

отримаємо значення, що відповідають другому рівню невисокої конкурентоспроможності на ринку страхування “life” і стану високої конкурентоспроможності на ринку страхування “non-life” (табл. 2).

Таблиця 2. Кількісні критерії стану конкурентоспроможності страхового ринку

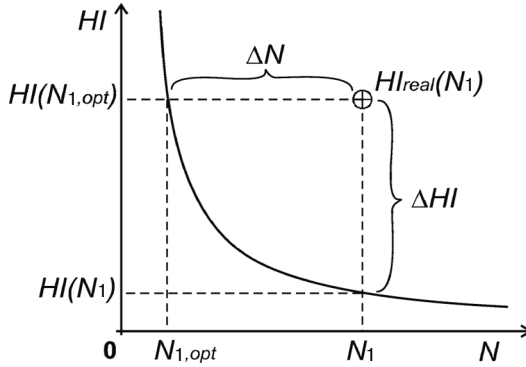
Рівень (якісна оцінка)	Критерії	Пояснення
Оптимальний (відмінно)	$CR_4 \leq 10\%$	Ринок є рівномірно розподіленим серед учасників і неконцентрованим
	$HI \leq 100$	Конкуренція є оптимальною
	$0 < IC \leq 30$	Розподіл страхових послуг є рівномірним, конкурентоспроможність — найвищою
Перший (добре)	$10\% < CR_4 \leq 30\%$	Ринок є низькоконцентрованим
	$100 < HI \leq 1000$	Рівень конкуренції є високим
	$30 < IC \leq 180$	Ринок є пропорційно розподіленим серед учасників, конкурентоспроможність — високою
Другий (задовільно)	$30\% < CR_4 \leq 60\%$	Ринок є помірно концентрованим
	$1000 < HI \leq 3000$	Конкуренція є слабкою
	$180 < IC \leq 450$	Конкурентоспроможність ринку й монополізація є невисокими, розподіл страхових послуг — нерівномірним
Третій (незадовільно)	$60\% < CR_4 \leq 80\%$	Ринок є висококонцентрованим. Державні регулятори більшості країн світу розглядають такий ринок як монопольний
	$3000 < HI \leq 5000$	Монополізація є помірною, конкуренція — нерозвиненою
	$450 < IC \leq 650$	Концентрація ринку й монополізація є високими, конкурентоспроможність — слабкою і відповідає умовам монопольної конкуренції. Консолідація може мати руйнівний вплив на економіку країни
Четвертий (негативно)	$80\% < CR_4 \leq 100\%$	Ринок має надвисоку концентрацію
	$5000 < HI \leq 10\,000$	Конкуренція на ринку відсутня
	$650 < IC < 1000$	Монополізація ринку, конкурентоспроможність відсутня

Згідно з оптимальним розподілом (7) для 72 вітчизняних страховиків, які здійснюють страхування життя, рівномірним розподілом було б значення $IC \approx 30$, що на 250 пунктів менше за існуючий стан ($IC \approx 280$). Аналогічно, для 378 страховиків, які здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, оптимальний показник повинен бути приблизно $IC \approx 6$, що менше на 46 пунктів за наявного значення ($IC \approx 50$).

Ступінь насичення. Одночасна діяльність різних страховиків на одному й тому ж ринку може спричиняти його насичення. В цьому напрямі цікаво й важливо визначати ступінь консолідації страхового ринку України, його відхилення від оптимального рівня складу учасників ринку.

Ми пропонуємо новий показник, який назвемо ступенем насичення. Розглянемо ще раз рис. 1 для певного значення індексу Герфіндаля — Гіршмана, зображеного детально на рис. 2. Символ “ \oplus ” показує реальне значення індексу Герфіндаля — Гіршмана $HI_{real}(N_i)$ і кількість страховиків, що діють на ринку, N_i .

Умова $HI = HI_{real}(N_1)$ задовольняється для теоретичної функції $HI = 10\,000/N$ (спадаюча гіперболічна функція на рис. 2) і реального значення $HI_{real}(N_1)$ у точці з абсцисою $N_{1,opt}$. Отже, $N_1 \neq N_{1,opt}$.

Умовні позначення: $N_{1,opt}$ — кількість страховиків на ринку, яка дає збіг теоретичної кривої і реального значення $HI = HI_{real}(N_1)$; $HI(N_1)$ — значення функції $HI = 10\,000/N$ для випадку N_1 страховиків.

Рис. 2. Реальне значення індексу Герфіндаля — Гіршмана $HI_{real}(N_1)$ для N_1 страховиків (символ “⊕”) і теоретична функція $HI = 10\,000/N$ (спадаюча залежність)

Таким чином, ми завжди маємо два види відхилень від оптимальних величин:

— за кількістю страховиків на ринку: $\Delta N = N_1 - N_{1,opt}$;

— за значенням індексу Герфіндаля — Гіршмана: $\Delta HI = HI_{real}(N_1) - HI(N_1)$.

Отже, пропонуємо показник ступеня насичення за кількістю страховиків на ринку:

$$\varepsilon_N = \frac{\Delta N}{N_{1,opt}} = \frac{N_1 - N_{1,opt}}{N_{1,opt}}. \quad (8)$$

Цей показник є відносним відхиленням кількості страховиків N_1 від оптимального значення $N_{1,opt}$. Чим менше значення цього показника, тим кращим є результат. Дані українського ринку страхових послуг за 2009 р. дають такі значення: для страхування “life” — $\varepsilon_N = 8$ (відхилення від оптимального значення у вісім разів більше того, що має бути) і для страхування “non-life” — $\varepsilon_N = 6$.

Другий запропонований нами індекс — ступінь насичення за індексом Герфіндаля — Гіршмана:

$$\varepsilon_{HI} = \frac{\Delta HI}{HI(N_1)} = \frac{HI_{real}(N_1) - HI(N_1)}{HI(N_1)}. \quad (9)$$

Наші розрахунки за 2009 р. дають для страхування “life” — $\varepsilon_{HI} = 95$ і для страхування “non-life” — $\varepsilon_{HI} = 5$.

Бар'єри входження та виходу пов'язують з обмеженнями. Найчастіше під бар'єром входження на ринок мають на увазі кількість ліцензійних вимог та їхню вартість¹³. Наприклад, у США для ведення страхового бізнесу загалом по країні страховиківі потрібно отримати ліцензії у всіх 50 штатах¹⁴.

Щоб розпочати страхову діяльність в Україні, потрібно отримати приблизно 30 різних документів. На сьогодні це питання залишається відкритим, оскільки Кабінет Міністрів України задекларував проведення масштабних реформ у страхуванні у 2011 р.

Для оцінки стану страхового ринку ми вводимо два основних показники бар'єру входження на ринок і виходу з нього, які залежать від часу. Першим таким показником буде час (t) повної компенсації витрат (табл. 3).

Таблиця 3. Часові критерії бар'єру входження на страховий ринок і виходу з нього

Час повної компенсації витрат, t	Бар'єр	Пояснення
$t < 3$ роки	Низький	Страховий ринок не має бар'єрів, послуга має високий попит
$t \approx 3-5$ роки	Середній	Нормальний бар'єр входження
$t > 5$ років	Високий	Високий бар'єр входження

Другим показником, що дає змогу побачити наявність бар'єру входження в певному році, є показник приросту/зменшення кількості учасників страхування за рік:

$$\delta(\text{рік}) = \frac{N(\text{на кінець року}) - N(\text{на початок року})}{N(\text{на початок року})} \cdot 100\% \quad (10)$$

Відповідно до формули (10) темп приросту δ показує тенденцію щодо насичення ринку страховиками й послугами (табл. 4). Високий темп характеризує низький бар'єр входження та навпаки.

Таблиця 4. Динаміка приросту кількості страховиків в Україні за 2005–2009 рр., %

δ страховиків "non-life"					δ страховиків "life"				
2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
1,75	2,3	7,2	3,9	-4,5	11,1	10,0	18,2	12,3	-1,4

Дані табл. 4 показують, що найсприятливішим був 2007 р., коли спостерігалася максимальна динаміка приросту кількості страховиків, причому як для страхування

¹³ Cooke J.A. and Skipper H.D. An Evaluation of US Insurance Regulation in a Competitive World Insurance Market // American Enterprise Institute Conference on the Future of Insurance Regulation. — 2008. — July 9. — 25 p.

¹⁴ Murat G., Roger S., Tonkin R.S. and Jüttner D.J. Зазнач. праця.

життя, так і для страхування іншого, ніж страхування життя. Страховий ринок України досяг насичення у 2009 р., коли простежувалися від'ємні значення показника δ . Відповідне зменшення кількості страховиків пов'язують із відповідним зменшенням платоспроможності населення.

Межа капіталізації пов'язана з проблемою впливу розміру активів страхових компаній на їх роботу і рівнем державних вимог до страховиків. Важливими є два аспекти: нижня та верхня межі капіталізації.

Наявність нижньої межі капіталізації більшість країн розглядають як єдиний спосіб державного регулювання страховиків на початку діяльності. В Євросоюзі встановлено вимоги згідно з 17-ю Директивою ЄС № 2002/13/ЄС від 05.03.2002: розмір мінімального гарантійного фонду для “non-life”-компаній — не менше ніж 2 млн євро, для “life”-компаній — не менше ніж 3 млн євро¹⁵. В Японії статутний фонд страховика повинен бути більшим за 7,69 млн дол. США, у Сінгапурі — 14,53 млн, в Китаї — 60,4 млн, у Тайвані — 57,3 млн дол.

Відповідно до Закону України “Про страхування”¹⁶ мінімальний розмір статутного капіталу для компаній, які займаються страхуванням життя, повинен становити 1,5 млн євро; для компаній, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя, — 1 млн євро. Вимоги України після вступу до СОТ уніфікуватимуться для страховиків (як резидентів, так і нерезидентів), що здійснюють страхування життя, й без істотних змін щодо страховиків, які здійснюватимуть види страхування інші, ніж страхування життя, на території України. Автором статті було аргументовано й запропоновано новий підхід (так званий метод сходинок) для визначення розміру мінімального статутного капіталу страховика, коли величина статутного капіталу є зростаючою в часі кожні п'ять років і залежить від обраного страховиком виду діяльності¹⁷.

Щодо верхньої межі капіталізації, то необхідність її врахування показала остання фінансова криза. Виявилось, що найбільші фінансові установи світу, комерційні банки і страховики розрослися до такого розміру, що їх банкрутство просто неможливе без збитку для фінансової системи в цілому (так званий принцип “*too big to fail*”). Так, уряд США був вимушений витратити сотні мільярдів доларів на підтримання таких фінансових корпорацій, як Citigroup (комерційний банк) і AIG (страховик життя), аргументуючи це тим, що їх падіння спричинило б непомірно великі руйнівні ефекти для фінансового сектору й економіки загалом.

Враховуючи обсяги активів світових страховиків-гігантів, можна говорити, що надвеликі розміри являють собою реальну загрозу не лише для страхового ринку,

¹⁵ Directive 2002/13/EC of the European Parliament and of the Council of 5 March 2002 // Official Journal of the European Communities. — 2002. — Vol. 20:3. — L 77/17–22.

¹⁶ Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР (поточна редакція від 15.01.2011): [Електр. ресурс]. — <http://zakon.rada.gov.ua>.

¹⁷ Шірінян Л.В. Метод раціоналізації формування статутного фонду страхових компаній України // Економіка України. — 2006. — № 11. — С. 27–35.

а й для всієї економіки і конкурентоспроможного середовища. Саме тому ми пропонуємо ввести обмеження як на мінімальний статутний фонд страховиків України, так і на максимальні розміри активів усіх страховиків, що працюють на вітчизняному ринку страхування. Вважаємо за доцільне визначити верхню межу капіталізації, тобто ввести ліміт на максимальний розмір активів будь-якого страховика, що діє на українському страховому ринку. Розрахунки дають оцінку межі в розмірі 20 % ВВП країни.

За рівнем максимальної капіталізації на ринку страхових послуг України можна ранжувати за показником “основні засоби” таких страховиків: “Аванте” — 1444,933 млн грн, “Лемма” — 1413,443 млн, “Оранта” — 1197,165 млн, “АХА” — 809,749 млн, “Омега” — 777,037 млн грн. Капітал цих компаній є малим порівняно з ВВП України (наприклад, для “Аванте” він становить лише 0,1 %), тому поки що такі розміри не становлять небезпеки для вітчизняної економіки. Натомість “АХА”, яка входить до складу “АХА Group” (Франція), може бути потенційно небезпечною, адже активи компанії сягають 56,3 % ВВП.

Таким чином, результати дослідження виявили як позитивні, так і негативні риси вітчизняного страхового ринку. До позитивних можна віднести великий потенціал для розвитку страхування, існування конкуренції та високу конкурентоспроможність на ринку страхування “non-life”, наявність нижньої межі капіталізації, до негативних — ізольований характер страхового ринку, низький рівень ємності страхових послуг, помірно концентрований стан і невисоку конкурентоспроможність ринку страхування “life”, великі відхилення від оптимальних значень числа страховиків та індексу Герфіндаля — Гіршмана, значну кількість ліцензійних вимог, відсутність верхньої межі капіталізації.

Для забезпечення ефективної системи моніторингу вітчизняного ринку страхових послуг центральними органами виконавчої влади автором запропоновано уніфіковану комплексну оцінку конкурентного середовища, яка базується на дослідженні відповідних показників. Останні розглянуті для страхування “life” і “non-life” й можуть бути визначені з урахуванням галузевої спеціалізації страховиків у розрізі областей і регіонів України. Застосування авторської методики державними органами влади дасть можливість адекватно оцінювати стан конкурентоспроможності вітчизняного страхового ринку, а також прогнозувати його з метою вчасного вжиття необхідних регулятивних заходів, що зробить функціонування ринку прозорим і ефективним.